

Osud manželů Henijušových: návrat odebraného občanství

ALENA KOVÁŘOVÁ

Plnohodnotnou Běloruskou, každému rovnou, a nikým neponižovanou, jsem byla jenom v Čechách, ale i tam jen dočasně.

Larysa Henijušová, z dopisu bývalému spoluvězni po návratu z gulagu

Osud manželů Henijušových¹ byl výjimečný tím, že v květnu 1945 se zatčení ubránili. Případ je ještě unikátnější tím, že se za ně se postavilo místní obyvatelstvo. Krátce je představím: Jan Henijuš náležel do řad „Masarykových studentů“, vystudoval medicínu na Univerzitě Karlově, byl kožní lékař. Jeho choť Larysa svou popularitou ale manžela jaksi zastínila a přerostla. Ano, pro Bělorusy byla Larysa Henijušová populární básnířkou, morální autoritou, tajemnicí exilové vlády Běloruské lidové republiky. Ale pro místní to byla především oblíbená paní doktorová, která během válečného období pomáhala všem, ať to byl Bělorus, Ukrajinec, Čech, Slovák nebo Žid.

Cituji memoáry: „A pak k našemu velikému domu přijelo nákladní auto s ‚osvoboditeli‘. Vojáci drželi pod našimi okny roztažené plachty a velitelé zvonili. K domu se ale sešli lidé z celé čtvrti, kde jsme bydleli, a začali křičet, že nedají paní doktorovou, že jsme jejich, že jsme dobří lidé.“² Delegace místních potom ještě odjela navštívit vrchní sovětské velitelství v Lysé nad Labem a Larysa Henijušová napsala dopisy a požádala o ochranu jak prezidenta Beneše, tak i amerického velvyslance Steinhardta. Pravděpodobně díky jejich intervenci získala celá rodina v červenci roku 1947 československé státní občanství. Hned potom přijal doktor Jan Henijuš nabídku poskytovat své služby ve vysídleném pohraničí, ve Vimperku.

Jak poznamenala ve vzpomínkách na rok 1945 paní Larysa, osud nám daroval ještě tři roky lidského života. Proto necháme rodinu je prožít a připomeneme několik osobností, kterým tento vítězný rok přinesl dramatický zlom.

Hned v květnu byl zatčen Vasil Rusak, který během války působil v Běloruském výboru svépomoci. Absolvent ČVUT Vasil Rusak byl pohledný, pracovitý a talentovaný muž. Ze svého úspěšného podnikání financoval běloruské projekty, například vydávání časopisu *Iskry Skaryny*, sám namaloval a vydal jako pohlednici státní znak Běloruské lidové republiky, psal o Bělorusku články. Pravděpodobně hlavním prohrěškem pro sovětské agenty se stala jeho činnost ve zmíněném Běloruském výboru svépomoci. Tamtéž působili Jan a Larysa Henijušovi. Je známo, že výbor zachránil několik Židů tím, že jim vydal osvědčení o tom, že jsou Bělorusové. Vasil

1 Podle československých dokladů Ivan Geniuš a Larisa Geniušová. Bělorusky: Ян Геніюш, Ларыса Геніюш.

2 HENIJUŠ, Larysa: *Paní doktorová 0-287, aneb z Československa do gulagu*. ERGO Brauner, Dolní Kounice 2018.

Larysa Henijušová v roce 1942. Praha

Zdroj: Archiv Aleny Kovářové

Rusak byl zatčen jako československý občan, měl českou manželku. Zemřel v gulagu v roce 1954.

Jako svého my, Bělorusové, bereme Sergeje Vojcechovského, protože stejně jako Marc Chagall se narodil v běloruském městě Vitebsku, je běloruským rodákem. Cesty tohoto důstojníka ruské carské armády se zkřížily s cestami legionářskými a vedly do Československa. Zde již jako legionářská hvězda stál generál Vojcechovský u zrodu armády mladého státu. Před válkou působil jako zemský vojenský velitel v Brně a pak v Praze. Byl jedním s těch, kdo chtěl tento stát bránit před Mnichovem a měl zásadu nevzdávat se bez boje. Jako styčný můstek mezi našimi hrdiny: během krátké mobilizace, vyhlášené v roce 1938, se doktor Jan Henijuš přihlásil jako dobrovolník, aby se odvděčil Československu za podporu a poskytnutou možnost vzdělání. Jenže tehdy se nebojovalo. Zatčení generála Vojcechovského v květnu 1945 nikdo z československé státní moci ani nebránil, ani proti němu neprotestoval. Vojcechovský zemřel v gulagu v roce 1951.

Osud generála je symbolickým příkladem selhání státu vůči své občanské elitě a následné snaze jaksi to promlčet. Kromě Řádu Bílého lva *in memoriam* za doby Václava Havla nebyl generál Vojcechovský nijak oficiálně připomenut.³ S velkými obtížemi byla instalována jeho pamětní deska v Konviktské ulici, a to ne na domě, kde bydlel, ale na vedlejší budově. Veřejnost o něm začala mluvit jako o alternativním jménu v době, kdy se řešil osud sochy maršála Koněva v pražských Dejvicích a Koněvově ulici na Žižkově. Ohledně názvu ulice se radnice Prahy 3 rozhodla jinak, ale stále je dost míst, ulic a možností, jak zakladatele československé armády připomenout. Slyšela jsem i o nápadu zahrady Vojcechovského.

Vrátíme se však k osudu Henijušových. Pár dní po nastolení komunistické moci, byli začátkem března 1948 manželé na žádost SSSR zatčeni ve Vimperku. Jako třetí „válečný zločinec“ v sovětském memorandu figuroval Alexandr Kaloša (Kološa), tou dobou hospodář na statku v Chudeníně. I ten byl zatčen. Za vinu bylo Henijušovům kladeno například to, že chtěli odtrhnout Bílou Rus od SSSR nebo že Larysa Henijušová ve svých verších pomlouvá Sovětský svaz. Zatčení však podali stížnost na vazbu a pražský zemský soud v červnu 1948 rozhodl, že „v tom případě, že jmenovaní jsou čl. občany, je vazba proti nim neoprávněná, nejsou-li stíháni pro konkrétní trestné činy podle československých zákonů“.

Otázka občanství Henijušových několik měsíců zaměstnávala všechny důležité československé instituce: ministerstvo zahraničí, spravedlivosti, vnitra a samozřejmě Státní bezpečnost. Na jednu stranu je jasné, že „českoslovenští státní občané nemohou být vydáni cizí moci k potrestání“, na druhou stranu zbývala možnost prohlásit jejich občanství za neplatné. Podle vzpomínek L. Henijušové to nějakou

3 Několik dní po prezentování tohoto referátu Prahu navštívili potomci gen. Sergeje Vojcechovského (většinou žijí ve Spojených státech amerických). Zúčastnili se zde akcí k 80. výročí konce druhé světové války a převzali od české ministryně obrany Kříž obrany státu, kterým byl Sergej Vojcechovský vyznamenán *in memoriam*.

Manželé Henijušovi na výletě v horách, kolem roku 1947

Zdroj: Archiv Aleny Kovářové

dobu vypadalo, že Češi nechtějí pošlapat vlastní zákony. Východisko nakonec nachází ministerstvo vnitra a s odkazem na nařízení z roku 1859 ruší rozhodnutí zemského národního výboru o udělení občanství „jako zmatečné a nezákonné“.

Za pár měsíců manželé stanuli před sovětským soudem v Minsku, který je oba za antisovětskou činnost poslal na 25 let do gulagu. Jejich utrpení v „sovětské Osvětimi“ trvalo do roku 1956: po smrti Stalina se za osvobození nesovětských občanů začalo přimlouvat i OSN. Henijušovi se pokoušeli o návrat do Prahy, což jim ale nikdy nebylo umožněno. Usadili se a do smrti žili v rodném domě Jana v městečku Zelva. V sovětském Bělorusku se cítili jako disidenti, podezřelí a špehovaní. Byli vzácným příkladem, kdy bývalí vězni odmítli sovětské občanství.

Podíváme se teď na otázku jejich občanství podrobněji. V jednom z dopisů z roku 1969 Larysa Henijušová píše: „Ohledně občanství [SSSR] ani tak nepřemýšlím, že bych si ho vzala. Jak bych mohla, když v Grodně není možné promluvit bělorusky, abys neslyšel od prodavačů hrubosti... Kdybych si brala nějaké občanství, tak občanství národa, který nám nikdy nezpůsobil křivdu, který si váží své a cizí svobody a který by mě neprodal, jako to udělali Češi v roce 1948.“ A dále vysvětluje, proč nikdy nevolila v žádných volbách ve svém životě. Připomenu, že se narodila v roce 1910 na území západního Běloruska, v té době carského Ruska, které po roce 1921 podle Řížské dohody připadlo Polsku: „V Polsku se volilo pozdě, od 21 let. Když jsem se vdala, s manželem jsme také nevolili, všichni Bělorusové ty volby bojkotovali. V Čechách jsem byla cizinkou. Za německé okupace jsem byla ‚bez občanství‘ stejně jako dnes, protože své polské občanství jsme ztratili s pádem Polska. České občanství jsme přijali v roce 1947. Nevolili jsme, protože v roce 1948, 5. března, nás už zatkli a 13. srpna téhož roku nás vydali.“

Ztráta především československého občanství byla pro tuto rodinu velkým příkořím. Jeho nabytí brali jako čest a jistotu. Jak stojí v protokolu o složení občanské přísahy Janem Henijušem, bylo mu vysvětleno „jakou důležitost mají pro něho tato dobrodiní, která tím obdržel, a jaké výhody mu plynou z toho udělení, zejména, že bude požívati stejné ochrany jako příslušníci tuzemští“. Po roce dostal tentýž člověk spolu s manželkou výměr o vyhoštění, se současným zákazem návratu pod trestními následky, kde mj. stálo: „Na československé státní hranice budete hnán nuceným postrkem.“

Nehledě na tak citlivé rány rodina Henijušových nikdy na Čechy nezanevřela. Básniřka jim ve svých memoárech říká Masarykovy děti a mluví o nich jako o Slovanech, o kterých se jí nikdy nesnilo, kteří „na slovanství se dívali ne jako na rasu, ale pokrevní bratrství“. Jan Henijuš v roce 1945 odmítl nabídku známých přestěhovat se pro jistotu do Francie, protože Čechy měl ze srdce rád a myslel si, že „nic zlého nám neudělají“. Od roku 1957, po gulagu, psali manželé česky dopisy na československou ambasádu do Moskvy se žádostí o návrat. Měli k tomu poslat foto, vyplnit ankety, ale dokumenty se ztrácely, a nakonec jim bylo napsáno, že diplomaté nic z dopisu nepochopili, a ať raději píšou rusky.

Z toho soudíme, že návrat do Čech byl jejich velkým, ale nesplněným přáním. V posledních letech běloruská menšina udělala hodně pro to, aby se sem Jan a Larysa vraceli aspoň symbolicky. Ve Slovanské knihovně a na zámku ve Vimperku se konaly výstavy. Vyšlo české vydání memoárů Larisy Henijušové. Vycházejí o ní četné publikace a filmové dokumenty. Bohužel se nám nepodařilo umístit již vyrobenou památní desku na dům v Heřmanově ulici č. 7, kde básnířka bydlela. Jako i v případě s generálem Vojtechovským s tím nesouhlasil majitel nemovitosti. A tak jaksi logicky přišla otázka navrácení občanství. Stál o to i vnuk Michal Geniuš, který žije v Polsku. Víme o případech, kdy to rodinní příslušníci řeší po smrti předků, většinou v majetkovém zájmu. V tomto případě šlo o nezištný záměr, jehož motivem bylo narovnání křivd a návrat spravedlnosti. Zvlášť nás k tomu motivovalo současné postavení Henijušové v Bělorusku: tam básnická legenda doposud není rehabilitována, její národní popularitě se kladou oficiální překážky: verše byly vyškrtnuté ze školní četby, zmizela její busta instalovaná po smrti básnířky v Zelvě.

Celý proces trval přes dva roky. Koncem r. 2022 se vnuk Michal Geniuš obrátil na českou ambasádu ve Varšavě se žádostí o zjištění občanství dědy a babičky. Ukázalo se, že k žádosti bude potřeba doložit hodně dalších dokumentů, překladů, a bez zástupce v komunikaci s úřady by se polský vnuk těžko obešel. Zde jsme našli nečekaného spojence z řad české veřejnosti. Byl to pan Petr Javůrek, předseda spolku *Enfant terrible*, který se zabývá pomocí lidem, postiženým státními orgány. Byl to také jeden z těch, komu se do ruky dostal výtisk českého vydání memoárů básnířky. Při našem společném setkání se vnuk zeptal pana Javůrka, proč do toho chce jít a proč to bude dělat bezplatně. Protože mne, jako Čecha mrzí, jak se zachoval vůči těmto lidem náš stát, chci to v rámci svých sil napravit, odpověděl.

Žádost, která putovala na Úřad městské části Praha 7, se posuzovala dlouho, provádělo se rozsáhlé archivní šetření a nakonec byla zamítnuta s tím, že zbavení občanství zůstává platné. Proti tomu bylo podáno odvolání na pražský magistrát. V odvolání zástupce rodiny mj. uvedl, že Úřad městské části Praha 7 neprokázal, že výměr o zrušení občanství byl v té době každému z manželů Henijušových doručen. A tak máme za to, že zrušující výměr ministerstva vnitra fakticky nebyl vydán. Magistrát Prahy od věci ustoupil a rozhodl, že záležitost spadá pod Jihočeský kraj, kde se nachází Vimperk, místo jejich zatčení. V Českých Budějovicích se rozběhlo další kolo šetření. Nakonec 19. prosince r. 2024 právní odbor a oddělení státního občanství Jihočeského kraje vydaly osvědčení o českém státním občanství Ivana a Larisy Henijušových. V dokumentech stojí, že kontinuita státního občanství Československa nabytého v roce 1947 nebyla přerušena a trvala až do smrti každého z nich.

Tuto zprávu vítali Bělorusové slovy „цуд на Каляды“ (zázrak na Vánoce). Nebo ještě *tweet* ze sociálních sítí: „Je to symbolické gesto, které má ovšem dnes pro Bělorusy velký význam. Spravedlnost nemá promlčení a bude dříve nebo později obnovena.“

MINISTERSTVO VNITRA

PRAHA VII. TŘÍDA KRÁLE JIŘÍHO VI., Č. 69 — TELEFON 77741

A-4617-19/3-48-V/1.

21.června 1948.

Č.

V PRAZE dne

Zemský národní výbor

P r a h a .

K č. I-3a-9631-1948 ze dne 16. března 1948.

MUDr. Geniuš Ivan - udělení státního občanství.

Příl.: 1/2

Tamním rozhodnutím ze dne 27.června 1947, č. I-3a-26448/2 ai 1946 bylo uděleno čs. státní občanství MUDr. Ivanu Geniušovi a jeho manželce Larise, roz. Miklaševičové. Ministerstvo vnitra zrušuje z úřední moci toto tamní rozhodnutí jako matečné a nezákonné, ukládá tamnímu zemskému národnímu výboru, aby vydanou naturalizační listinu odebral řádným výměrem, jemuž nebude přiznán odkladný účinek, a vyhrazuje si ve smyslu nařízení min. vnitra ze dne 27. října 1859 č. 196 ř.z. rozhodnutí o jejich žádosti, odvolává svůj pokyn ze dne 21. května 1947, č. A-4617-17/5-47-VI/1 a jejich žádosti o udělení čs. státního občanství nevyhovuje. Zaplacená dávka za úřední úkony buď jmenovaným vrácena.

Pouze pro tamní důvěrnou informaci se sděluje:

Nařízením min. vnitra ze dne 27. října 1859, č. 196 ř.z. bylo udělování státního občanství přeneseno na zemské politické úřady, přijetí politicky podezřelých cizinců do státního svazku však zůstalo i nadále vyhrazeno min. vnitra.

Zdejší pokyn ze dne 21. května 1947, č. A-4617-17/5-VI/1, že proti udělení čs. státního občanství MUDr. Ivanu Geniušovi není námitek, byl vydán na základě neúplného šetření, z něhož nebylo patrné, že jde o osobu politicky podezřelou a jen z toho důvodu si již tehdy min. vnitra rozhodnutí o jeho přijetí do čs. státního svazku nevyhradilo a ve věci meritorně nerozhodlo. Teprve dodatečně bylo zjištěno, že jde o válečného zločince, hledaného cizí mocí, tedy o osobu politicky podezřelou, o jejíž přijetí do státního svazku jest oprávněno rozhodovati pouze min. vnitra a že tedy o jeho žádosti rozhodl úřad věcně nepříslušný.

Bylo tedy rozhodnuto jako shora uvedeno.

Za ministra:
Dr. Kropáč v.r.

Za správnost vyhotovení

Studený

2947

Zemský národní výbor v Praze.	
Došlo dne: -1. VII. 1948	3
Č. 9631/1-1948	PM
I-39	9631/48
primo	I-3

Rozhodnutí ministerstva vnitra z března 1948 o zrušení občanství

Archiv Aleny Kovářové

ČESKÁ REPUBLIKA

označení správního orgánu: **Krajský úřad Jihočeského kraje**
označení organizačního útvaru: **Odbor právní a krajský živnostenský úřad**
oddělení státního občanství a krajský živnostenský úřad

Č. j. **KUJCK 149082/2024/194**

OSVĚDČENÍ
O STÁTNÍM OBČANSTVÍ ČESKÉ REPUBLIKY

vydané podle § 43 zákona č. 186/2013 Sb., o státním občanství České republiky
a o změně některých zákonů (zákon o státním občanství České republiky)

níže jmenovaný(á):

Jméno a příjmení: **Larysa G e n i u š o v á**

Datum a místo narození: **27.07.1910 Žlobovce, Bělorusko**

Adresa místa pobytu / Bydliště: **posl. bytem: Vimperk, Benešova 291**
okres Prachatice

Státní občanství Československa nabyla dle § 30 Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811
dne 04.07.1947.
Státní občankou Československa byla v období od 04.07.1947 do 07.04.1983.
Kontinuita jejího státního občanství nebyla přerušena.

v **Českých Budějovicích** dne **19.12. 2024**

otisk úředního razítka

Mgr. Petra Šimková
matrikářka
jméno, příjmení, funkce a podpis
oprávněné úřední osoby

Osvědčení má platnost 1 rok.

Číslo zúčtovatelného tiskopisu: P 012471

Rozhodnutí matričního úřadu o platnosti občanství z roku 2024

Archiv Aleny Kovářové

Obálka českého vydání memoárů Larysy Henijušové